

“ORYANTALİZM” VE “TURQUERIE/TÜRK MODASI” NI YENİDEN OKUMAK: AVRUPA’YI SARAN HAYRANLIĞIN GÖRÜNMEYEN ÖTEKİ YÜZÜ

Derya UZUN AYDIN¹

Öz

Avrupa ya da batı toplumlarının Kuzey Afrika kıyılarından Orta Asya’ya ve tüm Osmanlı topraklarına kadar uzanan ve buraların kültüründen tarihine kadar farklı alanlarını inceleyen ve kendine özgü bir üslup ve metodolojiyle uyarlayan Oryantalizm üslubu ile bir dönem Avrupa’yı özellikle sanat alanında etkileyen Türk Modası diğer tabirle Turquerie, birbirine benzeyen, kimi yerde girift bir biçim almış iki üslup ya da anlayıştır. Aradaki nüans şudur ki; Oryantalizm, bahsi geçtiği üzere doğuya yönelik belli başlı toplumları incelerken, Turquerie ise adından da anlaşılacağı üzere sadece Türklere özgü etkiler ve motifler taşıyan bir üsluptur. Ancak, Oryantalizmin de genel anlamda üslubu ve temasının temel öğelerini Osmanlılar veya Türkler oluşturduğu için iki üslup da birbirine yakın hatta alt grup oluşturmuş gibi algılanmaktadır.

Bu çalışmaya başlangıçta, sanat dalları üzerinde oryantalist etkiler ve Türk modasını incelemek üzere başlanmış, ancak yapılan geniş yelpazedeki inceleme ve araştırmalar, çalışmanın orijinin farklı bir kurgusal düzleme yönelmesini kaçınılmaz kılmıştır. Bu bağlamda, her iki üslupta, Osmanlı ve Türk etkilerinin Avrupa’da nasıl bir etki yarattığı ve eser örnekleri ön plana alınmayı beklerken, batı algısının, doğu imajı karşısındaki önyargılarına sıklıkla rastlanılması çalışma alanının resimden, felsefeye, edebiyattan operaya kadar farklı bakış açılarıyla ele alınması gerekliliğini oluşturmuştur. Çalışmanın kurgusu ve metodolojisi bu neden sonuç ilişkilerinin benzer ve farklı yönlerinin paradoksal bir düzlem içerisinde değerlendirilmesi üzerine şekillenmiştir.

¹ Doç. Dr. Batman Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, Batı Raman/ Batman, derya.uzunaydin@batman.edu.tr, Orcid:0000-0001-8063-2144

Araştırılan ve incelenen kaynaklarda, ağırlıkla doğuyu hiçleştiren ve barbar, cahil bulan bir Avrupa ile karşılaşmıştır. Bunun üzerine “Avrupa’yı saran hayranlık” olarak düşünülen Türk etkileri, arkasında yatan gerçek anlamları ile izlenmeye karar verilmiştir. Bahsi geçtiği gibi, yazın türünden resme ve izlenim sanatlarına kadar “Türkler veya Osmanlılar” hatta “Müslümanlar” da dâhil olmak üzere, sanat dallarında doğulu olan bizler için neler yazıldığı ya da çizildiği gerçek yüzüyle ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bir sanat tarihçisi gözüyle bakıldığında, derslerde gösterilen ve aktarılan oryantalist eserler buzdağının öteki yüzüyle bir kez daha değerlendirilmiş, bugün dahi bitmeyen Türk veya İslam düşmanlığının izleri sanat dünyası gözüyle de ele alınarak çalışmanın ana temasını oluşturmuştur.

Anahtar Kelimeler: Oryantalizm, Turquerie, Batı-Doğu, Etkileşim, Sanat

RE-READING “ORIENTALISM” AND “TURQUERIE/TURKISH FASHION MOVEMENT” IN THE WEST’S PERCEPTION AND EXPRESSIONS OF THE EAST: THE UNDERVALUED SIDE OF ADMIRATION SURROUNDING EUROPE

Summary

Turkish Fashion Movement, in other words Turquerie, examining distant divisions of Western Societies from the North African Coasts to Central Asia along with all the Ottoman lands from their culture to history, adapting them in a unique style and methodology with its orientalist approach, once influencing Europe especially in the field of art, is a style or recognition that coincides with each other and occasionally takes an intricate form. The distinction is that while Orientalism, as mentioned earlier, examines the main societies oriented to the East, Turquerie, as its name suggests, is a style meaning merely Turkish outfits and concepts. Nonetheless, since the Ottomans or Turks principally constitute the essential elements and theme of Orientalism both styles are perceived as similar to one another, indeed as subgroups.

Initially, this research was intended to examine the orientalist influences on the branches of art and Turkish fashion, Nonetheless; the wide range of studies and researches made it inevitable that the origin of the study could be directed to a further aspect. In this respect; The necessity of creating various perspectives from literature to philosophy and profound analyses on how Ottoman and Turkish Oriental Fashion Movements, despite being expected to be propounded, as a result of frequent prejudices occurring against the eastern societies’ image has risen. The scope and methodology of the study has been shaped on the evaluation of similar and different aspects of these cause-effect links in a paradoxical structure.

In the researched sources, Another side of Europe that mostly ignores the East and finds it barbaric and ignorant has been come upon. There upon, it has been decided to follow the Turkish influences, which have been considered as “the admiration that surrounded Europe”, with the absolute content behind it. As mentioned, it has been tried to reveal what was written or drawn for the oriental people in the fields of art, including “Turks or Ottomans” and even “Muslims”, from literature to painting and impression arts. From the perspective of an art historian, the orientalist Works shown

and conveyed in the studies were once again evaluated with the otherside of the iceberg, and the traces of the unending anti-Turk or Islam ophobia were also considered from the perspective of the art world, and became the main theme of there search.

One of the most important names mostly applied by researchers who conduct research on orientalism Edward W. Said and his work, which was mostly criticized, came from his book "Orientalism-Oriental Understandings of the West". Defining Orientalism as studies about the "Orient" and representing this definition as "the political imagination of reality" in his work, Said enriched his book with quotations of many important people whose names are frequently encountered in the literature. His contributions to the language have sometimes been criticized for allegedly being pro-eastern, and on the other hand, he was gone after by many Turkish researchers to catch his wrongs . He, on the other hand, like most foreigners, defined Europeans as "us" and Orientals as "others."

So what did Turquerie generally mean? Is it a fear caused by Fatih Sultan Mehmet or Kanuni Sultan Süleyman, the great sultans of the time? Or is it a fear from the "barbarian Turks", as they have been called since the Central Asian Turks? Or is it the Islamic-Christian conflict that has been going on since the day the Christian world lost Istanbul, that is, Byzantium? Is the greatness of Christianity, that is, "one / the important one", and Islam, that is, "the other / other"? Is marginalization not valuing what is not of us? Are they still ongoing religious conflicts of interest in today's world? Or to follow the fashion of its time, as is followed even today, whether it suits or not just for the sake of fashion? Or maybe, it is the desire to see as an ongoing reflection of "fetegalante" entertainment which is close to them and the desire to continue doing that?Or, above all, is this not admiration, but a metamorphosed face of a "hatred"?

Here this study is formed to find answers to those questions by analyzing the sociocultural dynamics of the period which it is lived in. For this reason, examples and quotations from many branches of art from literary works to literature or painting, from theater to music were mentioned, and efforts were made to shape the work on a richer basis by conducting a wide range of research.

Key Words: Orientalism, Turquerie, West-East, Interaction, Art.

Giriş

Oryantalizm, genel tanımı ve içeriği ele alındığında, ağırlıklı 18-19. yüzyıllarda gelişimi ivme kazanmış olan ve Doğu toplumlarının, dillerinden tarihlerine ve kültürlerine kadar tüm sosyo-kültürel alanlarının incelenmesini temel alan bir bilim dalıdır. Kuzey Afrika kıyılarından Orta Asya’ya ve tüm Osmanlı topraklarına uzanan ve buralara Batılılar’ın tavırlarını da içeriğinde barındıran genel bir terimdir (Z. İnankur 1997:1389).

Oryantalizm ile ilgili araştırma yapan araştırmacılarının çoğunlukla başvurduğu önemli isimlerin başında Edward W. Said ve çoğunlukla eleştirilere maruz kalan eseri “Şarkiyatçılık-Batı’nın Şark Anlayışları” isimli kitabı gelmektedir. Oryantalizm’i “Şarkiyatçılık” olarak tanımlamaya çalışan Said, yapıtında bu tanımı “gerçekliğin siyasal tasavvuru” olarak ortaya koyarken, literatürde ismine sıklıkla rastlanan birçok önemli isimden alıntılarla kitabını içerik bakımından zenginleştirmiştir. Onun dile katkıları, kimi zaman doğu yanlısı olduğu iddiasıyla eleştirilmiş, öte yandan birçok Türk araştırmacı tarafından da olumsuz tarafları yakalanmaya çalışılmıştır. Kendisi ise, çoğu yabancı gibi Avrupalıyı “biz”, Doğuluyu da “ötekiler” olarak tanımlamıştır.

Said’in ifadelerinde “doğu yani biz ötekiler” için hiç mi olumlular yapılmamıştır?

Kitabında kendi ifadelerinden örnekler verelim:

“İnsanoğlu ister istemez değişik, farklı kültürlere ayrılrsa da, sonuçta oluşan kültür çatışmalarına ve bölünmelerine insanlık nasıl razı gelir? Hristiyanlıkta Hz.İsa neyse, İslam’da da Muhammed aynı şekilde kabul görmeliydi. Ancak bu oldu mu? Ne yazık ki hayır!”.

“Askında bu kitap, ilk kez Şarklı olanı sırf Şarklı diye ayırmayan belki de ilk kitaptır. Bunu da başarabildiysem ne mutlu bana...” (E. Said 2013: 37-70, 350-367).

Öteki tarafta da “Avrupa’yı saran hayranlık”. Bir dönem Avrupa’yı etkileyen “Türk etkisi ya da modası” yani “Turquerie” akımı. Genel tanımları ve üslup içeriklerinin birçok yönüyle girift olduğu düşünüldüğünde, Turquerie için Oryantalizm akımının bir benzeri ya da bir varyantı olarak ifade edilmesi pek de yanlış olmaz. Bu iki metafor arasındaki fark, Oryan-

talizm'in yani batı uygarlıklarının doğu ile ilgili yüzyıllardır devam eden ve hatırlanacak olan tasvirlerde bulunması, tüm doğu uygarlıklarını yeniden tanımlamasıdır. Onu ayrıca, iletişim ve ulaşımın henüz gelişmediği dönemlerde, ağırlıklı olarak yazılan seyahatnameler ve gezginler sayesinde, uzak diyarlar hakkında fikirlerle imajlar yaratan başlıca bilgi kaynağı olarak görebiliriz. Turquerie ise, sadece Osmanlı'ya (Türlklere) ait bir çeşit temsil veya taklit hareketidir. Gerçi Oryantalizm'in de temel öğelerini Türkler veya Osmanlılar oluşturmamış mıdır? Bu sebeple ki bu analiz her iki unsuru birbirine yakın veya birbirini tamamlayıcı ve bir yapının temel öğeleri olarak görmeyi mümkün kılmaktadır.

Peki genel anlamıyla nedir bu Turquerie? Zamanın büyük padişahları olan Fatih Sultan Mehmet ya da Kanuni Sultan Süleyman'dan kaynaklı bir korku mudur? Ya da Orta Asya Türklerinden beri süre gelen tabirle "barbar Türkler" den çekince mi? Ya da Hristiyan dünyasının İstanbul'u yani Bizans'ı kaybettiği günden itibaren devam eden İslam-Hristiyan çekişmesi mi? Hristiyanlığın büyüklüğü yani "biri/ önemli olanı" ile İslamiyet yani "öteki/diğeri" mi? Ötekileştirme, bizden olmayana değer vermemek midir? Halen süregelen günümüz dünyasının dinsel çıkar çatışmaları mı? Veyahut bugün bile sırf moda olsun diye yakışsa da yakışmasa da takip edilen gibi, zamanının modasını takip etmek mi? Belki de, kendilerine yakın gelen "fetegalante" eğlence hayatının süregelen bir yansıması olarak görmek ve bunu devam ettirmek isteği mi? Ya da hepsinden öte bu hayranlık değil de bir "nefret" in başkalaşan bir yüzü müdür?

İşte bu çalışma, bu sorulara kendi içerisinde ve yaşanan dönemin sosyo-kültürel tüm dinamiklerinin incelenmeye çalışılarak yanıt bulunması amacı ve temeliyle oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunun için de; yazın hayatından edebiyata veya resme, tiyatrodan müziğe birçok sanat dalından örnekler ve alıntılara değinilmiş, geniş bir yelpazede araştırma yapılarak çalışma daha zengin bir temel üzerine şekillendirilmeye gayret edilmiştir.

Avrupa'nın Öteki Yüzü

İslam alimlerini tanımazlıktan gelen, Orta Asya'daki Türk toplumlarının ilerleyişi ile köşeye sıkışan ve bunu kabullenmek yerine bir "karanlık çağ" yanıltmacasını ve algı yönetimini kullanan bir Avrupa gerçeği nasıl görmezden gelene bilir? Böylesine tarihsel gerçeklerle bağdaşmayan algı

yanıltmacalarını nasıl kabul edebiliriz? Neticede, Oryantalizm denilince, ilk akla gelen uygarlıklardan birisi Türkler veya Osmanlılar olmaktadır gerçeği tarihsel bir gerçektir. Günümüz Avrupa’sı gelişimini, ağırlıklı olarak Rönesans dünyası olarak kabul etmişken, ondan çok daha önce birçok alandaki gelişmelerin temelini oluşturan buluş ve fikirlerin mimarı olan İslam alimlerimiz bilinçli bir şekilde sonradan unutulup, tüm bu gelişmeleri sahiplenen ve Batılı olarak kendini yücelten ve geçmişi inkâr eden Avrupalıların, günümüzde bu toplumları gerici ve öteki olarak değerlendirmesi trajikomik bir ironiden öteye gitmediği aslında herkesçe bilinmektedir.

Cevabı açıklayan yazılı, ya da görsel birçok kaynağa sahip olduğumuza biliyoruz. Oryantalizmde çoğunlukla karşılaşılan öteki yani “İslam-İslam düşmanlığı” ile ilgili böyle bir resimde, Avrupalı’nın sıklıkla doğu âlimlerini sözde küçük görmesi şöyle dile getirilmiştir;

Resim 1’de Aziz Thomas Aquinas, uyuyan Müslüman filozof Averroës’i (İbn-i Rüşd) tartışan Hıristiyan düşünürlerle çevrili kürsüsünden izlemektedir. Sanatçı, Saint Thomas’ı doğrudan yüzüstü figürün üzerine yerleştirerek aslında, Aquinas’ın öğretilerini Averroës’in öğretilerinden yüce görüp, sembolik olarak yüksek olduğunu göstermeyi amaçlamıştır.

R.1: Giovanni di Paolo, St. Thomas Aquinas Confounding Averroës (İbn-i Rüşd), Saint Louis Art Museum, 1445–50 (Erişim Tarihi: 25.11.2022 <https://www.slam.org/collection/objects/35447/>).

Konumuz gereği bir de Türkler'in geçmişine kısaca bir göz atalım.

Eski Türklerde, savaş ve akıncılık oldukça önemli bir yer tutmaktaydı. Türklerle özdeşleşen pek çok kültürel öge de sosyo-kültürel anlamda etkileşim içerisine girerek bir arada evrilmekteydi. Bozkır kültürünün bu yiğit insanları hala “at, avrat ve silah” ile anılmıyor mu? Önem verdikleri hayvan üslubu, Osmanlıya kadar gelmemiş midir? Gelişmiş askeri strateji ve yöntemleri de Osmanlıya miras kalan Türk toplumunun; kılıç, hançer, bıçak gibi belli başlı silah aletleri de imparatorluğa örnek teşkil etmiştir. Hatta Osmanlı'nın kılıç kuşanma törenleri de bununla ilişkilendirilir. Ve “bağdaş kurup oturma” tarzı. İşte bu ve benzeri örnekler yalnızca Osmanlıya geçmekle kalmamış, Batılılarca yapılan Osmanlı'nın birçok tasvirinin de karakter ve görünümüne etki etmiştir. Bu sebeplerden ötürüdür ki, Osmanlı denilince Batılıların aklına öncelikle Türkler gelmektedir.

Haçlı Seferleri, Türklerin Batılılarla en önemli temaslarından birisidir. Tarihsel olarak 11-13.yüzyıllar arasında tekabül eder. Bahsi geçtiği üzere de Rönesans döneminde, Türkleri ve İslam'ı tanıtacak ve çevrimleri yapılacak birçok kitapla Batı dünyası aslında pek çok yeniliği öğrenmiş olur. Bu tanıma merakını; kimisi onları ortadan kaldırmanın bir yolu, kimisi de bu güçlü uygarlığı anlayıp onları değerlendirmek ve kendilerini ona göre konuşturmayı korumaya almaktır, şeklinde açıklamaktadır (B. Alaslan (Ed. Ö.Kumrular) 2005: 129-162).

Tarihler 1699'u gösterdiğinde, Osmanlı İmparatorluğu Avrupa ile imzalanan Karlofça Antlaşması sonucunda, kendisini siyasal bakımdan yakın bulduğu Fransa ile iyi ilişkiler geliştirmiştir. Bunun sonucunda da, her iki tarafta da elçilikler kurulmuş ve kültürel etkileşimler başlamıştır. Özellikle de 1720-21 tarihleri arasında Paris'e elçi olarak atanan 28. Çelebi Mehmet, Osmanlı için önemli gelişmeler kaydetmiş ve Osmanlı'nın “Batılılaşma” sürecini de bir şekilde başlatmıştır. Bu durum, aynı zamanda doğu ve batı arasındaki kültürel etkileşim anlamında da ilişkilerin önem kazandığı bir olay olarak tarihe geçer (I. Özdal 2013: 61-73).

Osmanlılarla yakın ilişkilerin kurulduğu dönemler, sanat ve kültür hayatında “Doğu” ya olan merakı da arttıran sebepler arasındadır. Sonuçta Osmanlı'ya gerçekleştirilen birtakım gezilerin, ziyaretlerin yapılmaya başlanacağı görülecektir. Batının doğuyu tanıma serüveninde seyyahların,

gezinlerin büyük bir payı olacaktır.19. yüzyılda Oryantalizm etkisini kitaplardan yetinmeyerek devam ettirmek isteyenler, Müslüman ülkelere giderek buralarda gözlemler yapacaklar, ortaya da gezginlerin yazılarından oluşan seyahatnameler çıkacaktır (S. Türkmen 2018: 151-170).

Bu doğrultuda, Oryantalizm denilince gözler dönüp dolaşıp Türkler’e gelmekle birlikte genelde başrolü hep korumaktadırlar zaten. Belki Oryantalizm’in bu tutumu neticesinde, ona çok yakın olan yeni bir etki yeni bir anlayış ya da moda olarak kabul edilebilecek bir tabirle karşılaşılacaktır ki; bu da bahsettiğimiz “Turqueri” akımı olmaktadır. Turquerie, ayrıca “Batı üslubuna Doğu dekorunun entegre olması ya da Avrupa’da Türk tarzına yönelik özenden doğan İstanbul ve saray kökenli moda” ifadeleriyle de tanımlanmıştır (Germaner ve İnankur: 2002:118). Turquerie ile ilgili yazılmış en önemli kaynaklardan biri olan ve H. Williams’ın kaleme aldığı “18. Yüzyılda Avrupa’da Türk Modası Turquerie ” ye göre de; Osmanlı Türk dünyasına çeşitli sanat biçimlerinde ortaya çıkan Avrupa bakışını tanımlamak için kullanılan bir terimdir. Akımın en yoğun ve uzun süre etkisinde kaldığı yer de Fransa’dır (H. Williams (Çev.N.Elhüseyni) 2015: 57). Bu modayı başlatan olay ya da kişi olarak da, Fransa-Osmanlı ittifakından sonra, 17.yy.da Fransız Kralı XIV. Louis’in Osmanlı İmparatorluğu’na bir elçi göndermesi ve bunun akabinde de Fransa’ya aynı görevle giden Müteferrika Süleyman Ağa ismine tanıklık edilmektedir. Ve elbette ki 28. Çelebi Mehmet Efendi ve elçilik dönemi de oldukça etkilidir. Ve zaten bilindiği üzere seyahatnameler ve bunun neticesinde Türklerin giyimlerini örnek alan bir soylu sınıfı oluştuğu gerçeğini tekrar hatırlatmak gerekir (B. Alaslan (Ed. Ö.Kumrular) 2005: 129-162 ; E. Makzume 2016).

Taraflarca kurulmuş olan ticari ilişkiler de, bu akımda fazlasıyla etkili olmuştur. Özellikle Osmanlı ve Venedik arasında yapılan (özellikle gemilerle) bu ilişkilerin sonucunda, Osmanlı’nın başta dokuma ve halıları, kahvesi ve baharatları Avrupalılar tarafından beğeniyle karşılanan unsurlar arasına girmiştir.

Osmanlı’nın kostüm albümleri de, Avrupa’da bir yenilik başlatmış ve Türk gibi giyinmek moda halini almıştır. Ancak şu gerçek de göz ardı edilmemelidir ki; Osmanlı kültürü Avrupa’yla etkileşime girerken birtakım değişikliklere uğramıştır. Avrupalılar, ülkelere giren mal ve fikirlere karşılık küçük bir çocuk edasıyla karşılarındakileri sinsice asimile etmeyi düşünmüşlerdir.

Turqueri böylelikle, başta resim sanatı olmak üzere, modadan giyime, yazın ve edebiyattan mobilya ve dekorasyona ve hatta biblo tarzı heykel sanatına kadar birçok farklı alanda Avrupa'yı hayran (!) bırakan bir üslup olarak kitaplara geçmiştir. Hatta tiyatro, opera ve bale gibi sanat dallarında da Türk etkisini görmek mümkündür (H. Williams (Çev.N.Elhüseyni) 2015: 12, 27).

Turquerie, gerçekten bir hayranlık mıdır? Ve gerçeği ne kadar yansıtmaktadır? Burada bir noktaya daha değinmek faydalı olacaktır. “Turquerie” yani Türk modası olarak ifade edebileceğimiz, bu hayranlık uyandıran ve batı sanatlarına yansıyan akım ya da moda, batılı sevdalılarımızın (?) kendi içlerinde bir tezat yaratmalarına sebep olmuştur desek, yanılır mıyız?

Öncelikle kendilerine ait “Rokoko” üslubu ile benzerlik kurmaya çalışmış olabilirler mi?

Kendilerinin şehvet ve eğlence hayatına düşkünlüğü ile Türkleri karıştırmış gibiler. Bunu da cinsellik, flörtleşme ya da aldatma gibi unsurları rahatlıkla yansıttıkları “Rokoko” dönemi resimlerinde görmemiz mümkündür (R.2) (S. Farthing (Çev. Aldoğan ve Çulcu) 2012: 254).

R.2: Frogonard, “Salıncak”, (S. Farthing (Çev. Aldoğan ve Çulcu) 2012: 254).

Türk imgesi, Akdeniz'in bir ucundan diğerine ulaşmakta, hikâyeler ve üzerine eklenenlerle süslenerek, ağırlıklı olarak değişimlere uğramakta özellikle 15. ve 16. yüzyılda, Giovanni Ricci'nin tabiri ile “Obsessione Turca (Türk Saplantısı)” olarak nitelendirilmektedir (Ö. Kumrular 2005: 7).

Bugün İspanya’da büyüyüp, çocuklarına da anlattıkları ile “Türk geliyor” diye korku bırakanlar ve bununla çocuklarını tehdit ederek istediklerini yaptırın ebeveynlerin varlığı da bilinmektedir. 16. yüzyıla kadar tarihlendiği kabul edilen , “*Anneciğim, Türkler!*” ünlemi, İtalya’da da benzer şekilde bir korkunun ifadesi olmuştur. Bir taraftan, “*Aman kaçın, Türkler geliyor*” dedirterek bu korku fazlasıyla abartılmıştır. Benzer durumların günümüze kadar yaşamaya devam ettirilmeye çalışılması artık trajikomik bir durum halini almıştır (Ö. Kumrular 2005: 7 ; M.C. Güngör 2020: 769-778).

Bir taraftan da “*Türk gibi kuvvetli*” cümlesi ile çok fazla böbürlenmeye yelim, keza Avrupalılar için burada bizim güçlü-kuvvetli olduğumuzdan söz edilmemektedir. Amiyane “çam yarması” anlamında kullanılması ne üzücüdür (J.F. Solnon (A. Berktay) 2013: 537). Yine padişahlarımızdan Kanuni Sultan Süleyman için dünyanın en zalim hükümdarı olduğu, Hristiyanlardan nefret ettiği söylenenler arasındadır. Avrupa’nın Türk nefesini ensesinde en çok hissettiği Kanuni Sultan Süleyman döneminde Türk imajı daha da ileri götürülerek, kullanılan sıfatlar daha da sertleşmeye başlamış ve diplomatik postalarda da kullanılan bir terimin adı olarak “Türk köpeği” denilecek kadar ileri boyuta gidilmiştir (A. Servantie (Ed. Ö. Kumrular) 2005: 27-85).

16. yüzyıl bir İspanyol anlatısında da üzücü bir başka portremiz şöyle ifade edilmiştir:

“Yüce Tanrımızın yüceltildiği onca tapınak vahşice saldırıya uğradı, bu korkunç ve iğrenç insanlar tarafından onca bakire kirletildi, evli ve dul kadınlar zorlandı, onca asilin, onca delikanlının ve ihtiyarın kafası uçuruldu ve bir o kadarı da sefil bir esaret hayatına sürüklendi. Hristiyan halkına onca zulüm ve eziyet ettiler. “Vahşet, egzotizm, şehvet kavramları etrafında dönen korkunç Türk imgesi, yazımlarla ölümsüzleşiyor, Yeni Dünya’ya kadar taşınıyordu” (B. Alaslan (Ed. Ö.Kumrular) 2005: 129-162) (R.3).

R.3: Kandler, resimde Avrupa tabiriyle “Şehvetli Türk”,18.yy
(H. Williams (Çev.N.Elhüseyini) 2015: 174-76)

Batı dünyası, Oryantalizmi değerlendirirken, Doğu’ya ağırlıklı olarak cinsellikle yaklaşıyordu. Tablolarında, seyahatnamelerinde, kitaplarında, şiirlerde hatta tiyatro ve operalarında büyüleyen, aynı zamanda egzotik olan doğulu hanımlardan bahsediliyordu. Sözde onlar, cinselliklerini bilinçlice gözler önüne seriyorlardı. Bu durumun sanata da “cinsellikten zevk alan bir Türk kadını imajı” olarak yansımaları doğal karşılandı.

Aslında, Ortaçağ Hıristiyan inancında esas kadın, daima şeytan olarak kabul görmekteydi; bu da, İslam ülkelerinde kadının durumunun kavranamamasına yol açmış, Avrupalı, kendi iç dünyasını “öteki” ile ortaya sermişti. Özellikle haremde kadınlar, Avrupalıya göre kendilerini şehvetle sunmayı beklerler. Hatta Batılıların inancına göre, daha arzulu olmak için, hususi olarak özel reçellerden yerlerdi ki hünkârlarına çokça çocuk yapabilsinler. Bunlar için de, Türk kadınları dünyanın en cazibeli olanlarıdır. Tutkuludur, ateşlidir. Erkekler en az dört kadın zevce edinirler. Odalarda sedirlerinde uzanan bu hatunlar, hamamlarda yıkanır, süslenip paklanırlar ve en güzel halleriyle hünkârlarına hazırlanırlar. İşte, “odalık” tabiri

buradan gelir ve batılı sanatkarların hayal dünyalarını süslerler. Odalık tasviri de, genelde orta sınıf gerçekliğinin bir yansıması olarak görülür (R.4). Harem de, kadın-erkek ilişkilerinin bedensel, cinsel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir mekân olarak tanımlanır.

Oryantalizmin kahramanlarından göbek dansçıları da, şehvet düşkünü kadınların canlı bir başka simgesidir. Baştan çıkarıcı, müstehcen ve edepsizdirler. Bu kaba çarpıtmalara bakınca, Avrupalının mitolojisindeki Yunan perilerinin danslarının masum görünümüleriyle bir zıtlık oluşturmaktadır (A. Servantie (Ed.Ö. Kumrular 2005: 27-85).

Cinselliği otantik algıyla ile özdeşleştirmek için Avrupalılar çeşitli oyunlar oynamaya başlamış, örneğin dünya fuarları ve sergileri açılarak ilgi çekmek amacıyla göbek dansını erotik bir gösteri olarak sunmuşlardır. Bu tarz cinsel içerikli dans gösterileri özellikle de haremle bütünleştirilir. Kısaca harem anlaşıldığı üzere, sıklıkla genelevle eş tutulmaktaydı ve haremde sakınları olan odalıklar ise ne yazık ki hayat kadınları ile bir tutulmuş oluyordu (C.Alkan 2015: 72 ; G. Güçsav 2012: 21).

R.4: Harem Kadını “Odalık veya Cariye”, Sağda Gerçek Türk Kadını,
(Taşralı) (O. Dalvimart 2012: 4, 60)

Oysaki gerçekte Müslüman dünyasında bir yabancı, kadınları ancak peçeyle görebilirdi (R.4). Mr. Quin ise peçeyi şöyle ifade etmekteydi:

“Türk kadınlarının taktıkları “peçe” aslında bir hapishane değil midir? Ancak, gerçekte kadın bu kalın örtünün altında kendi gizemini ve şehvetini bilerek ve severek saklamaktadır.”

Ve kinayeler bitmez. Kurallar var olsa da çiğnenmek içindir ve bayanlar dikkat çekmek, ilgiyi üzerlerine toplamak için bilinçli olarak peçelerini hafifçe düşürürler. Şeffaf peçeler ardından, o fırlatılan bakışlar ne de çekicidir. Peçe, aslında kadınların bekâret sembolüdür. Psikanalitik bakımdan, bedenın gizlenmesi aslında arzuyu kat be kat artırır. Görüldüğü üzere seyyahların tasvir ettiği Doğuda “erotizm” oldukça baskındır. Ve şu gerçek de unutulmamalıdır ki, yüzyıllar içinde seyahate çıkan bu genç gezginler genelde bekarlı. Ya da sevgili veya eşlerinden ayrılıyorlardı. Tabii ki bu kılıfına uydurulmuş bir yalandı (A. Servantie (Ed.Ö. Kumrular 2005: 27-85). Bir başka seyyah A. W. Kinglake, 1844’te yılında kaleme aldığı “Eothen” adı verilen seyahatnamesinde, başta Türkler olmak üzere, doğu üzerine gerçeklerden oldukça uzak pek çok imajlar çizmiştir; Batılı benmerkezciliğin ötekileştirdiği bir doğu ve sonuçta ortaya çıkan köle ve efendisi (İ. E. Bilici 2011: 1-21).

Seyyahlar kaleme almış oldukları yazılar dışında gezdikleri yörelere özgü giyinmeyi de seviyorlardı. Oryantalist tarzda giyinmek kendilerini iyi hissettiriyor olmalıydı. Kılık değiştirmek fikri ise zenginler için boş zamanlarda oynanan bir oyun değeri taşıymaktaydı (S. Türkmen 2018: 151-170).

Oryantalizmde sadece Osmanlı veya Türklerle ilgili olarak değil, günümüze kadar devam eden dinsel çıkar çatışmaları da devam ederek süre gelmekte ve İslam-Hristiyan farklılığı, düşmanlığın en büyük öğelerinden birisini oluşturmayı sürdürmektedir. Hristiyan dünyasının Müslüman ve Yahudi’yi aynı safhaya koyduğu, ikisinin de Hristiyanlığı yok etmeye niyetli oldukları yönündeki ön yargılar koyu Katolik Hristiyanlar arasında Anti-Semitizm ve Anti-İslamizmi oluşturuyordu (C.Alkan 2015: 46).

Batı kendi aklının üstün olmasını ve bunun temellerini anlatıldığı üzere, Rönesans Dönemine dolayısıyla da Yunanlılar’a, oradan da Roma dünyasına kadar indirger. Sözde Rönesans ve Reform ertesinde oldukça

güçlenen Batı, Aydınlanma denilen evrede bunu daha yukarılara taşımakla kalmamış, bu sözde üstünlük, onlara her tür söylemi ve hakareti serbestçe ifade etme özgürlüğü vermiştir. 18. yüzyılda akıl, aydınlanmanın baş mihmarıdır. Bu durum öyle bir despotizme dönüşür ki, ötekilerin kültürlerini küçük görmenin temeli de işte burada en yüksek noktaya ulaşır. Avrupalılara göre Doğulular, cehalet içinde ve anlama becerisinden yoksundurlar. İşte gezgin öykülerinin de bu noktada tasvir edilmesi, aslında Avrupalıların büyük bir bölümünün sergilediği cehaletin bir yansıması değil de nedir? Bunları örneklendirelim (A. Çiğdem 1997:13).

Bir gün bir İranlı ile karşılaşan bir Fransız şaşkınlık içerisinde “*şimdi, bu beyefendi bir İranlı mı? Ne kadar tuhaf! Böyle birisi nasıl İranlı olabilir?*” diyecek kadar cahildir. Bir Tahitili’yi beraberinde Paris’e götüren Bougainville, “*Nasıl oluyorda bu adamın ülkesinde Fransızca, İngilizce ya da İspanyolca konuşulmuyor?*” şeklinde sorular soracak kadar cahildir. Madrid’e gelen bir Osmanlı elçisi burada Türkler’in Tanrı olarak bir ata ya da Ay’a taptıklarını öğrenir hatta ateisttirler (J. Fontana 2003:116). (Bugün bile Türkler için hala fesli sarıklı, deveye binenler şeklinde geri kalmış bir ülke olduğumuzu düşünenler yok mu, ya da Türkiye’nin yeri hakkında dahi bilgisi olmayanlara ne demeli?). Aydınlanma dönemiyle batı dünyası bilimde ve teknoloji dünyasında birtakım gelişmeler yapmıştır yapmasına ama bunu biraz da “sömürgeleştirme” ile bağdaştırmak gerekmez mi? Ancak onlar için “Doğu yazgıcılığı”, “Muhammedanizm” ve “Avrupalı akıl üstündür” inanışları ve sömürgeciliğin meşrulaştırılma girişimleri, aslında Oryantalizm kavramında rahatlıkla okunabilmektedir. 19. ve 20. yüzyıllar Avrupa’sı, bir yandan Doğu’ya olan merakı sürdürmekte öte yandan Doğu hakkında en kötü imajları ve söylemleri üretmeye devan etmektedir. Yani hayranlıkla içiçe bir küçümseme (O. Kula 2010: 38 ; T. Hentsch (Çev. A.Bora) 2008: 189).

Avrupalılar imaj konusunu epey ciddiye alarak, isimler ve ülkeler üzerine kendilerine göre ilginç tanımlamalar yapmaya kadar işi ileri boyuta taşımışlardır. Şöyle ki;

Onlara göre “hadım” cinsel iktidarsızlık simgesidir ve genelde siyah/zenci ve sakallı olurlar. Genelde harem ağaları bu grupta yer alır. Yine ilginçtir ki bekâr seyyahlar da cinsel iktidarsızlıkla özdeşleştirilmiştir. Sözü edildiği üzere, peçeli kadınlar da zorla alıkoyulan satılık birer mal ve bir o

kadar iffetsizdirler. Bir o kadar da cinsel denetim onların elindedir. “Devşirme”ler dönme olup, Avrupalının gözünde köledir. Ve bu kölelerden de yeniçeriler oluşmuştur (R.5) (A. Servantie (Ed.Ö. Kumrular 2005: 27-85).

R.5: Vanmour, “III. Ahmet ve Sarayda kızlar ağası resimleri”
(N. Avcioğlu 2014: 67 ; Erişim Tarihi: 25.11.2022 <https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=93>).

Anlatımlar bağlamında Türk erkeği, bıyıklı ve beyaz tenli olmasıyla birlikte cinsel gücün simgesi olarak da kabul edilmektedir. İspanyollar fiziksel özellikler itibariyle, Osmanlı Türküne benzetilir. Kıbardırlar fakat diğer uluslara karşı acımasız olurlar. İtalyanlar da, Fransız ve İspanyol arasında ve genelde yabancı güçlerin egemenliğindedir. İranlılar ise hafifmeşrep olurlar, bir o kadar da lüksü severler (P.A.Jaubert 1996: 315-19 ; L.B. Le Gouz 1994).

Zaman ilerledikçe Avrupalıların karşılaştıkları Jön Türkler, yabancı ülkelerden döndükleri için bir takım değişimlere uğramış ve artık fes giymeyerek yabancı dil dahi konuşmaya başlamışlardır. Tütün de içerler, şarap da. Anlayacağınız artık kötü birer vatandaşlırlar M.L' Abbe 1853: 87, 156, 232).

Böyle bir liste oluşturdukları ülke insanları için, Türkler nedense hep başrolü oynamaya devam eder. Kitaplara, yazın kültürüne, resme hatta opera veya tiyatrolara konu olmaya devam edeceklerdir.

Bu bağlamda Beyazıt Akman’ın, Kayıp Tarihin İzinde (2017) kitabının üzerinde durularak incelenmesi gerekliliği düşünülmektedir. Yazar eserinde edebi eserler ve tiyatrolarda “Türk etkisi”ni anlatırken, bizleri tekrar düşündürür. Örneğin Shakespeare’in eserlerinde geçen şu cümlelere dikkat edelim “*sünnetli köpek, barbar, uğursuz, yalancı ve hatta şehvet düşkünü*”. Bir başka yazıda geçen sözde “*Alçak Türk!*” ifadesi...

Evet sizler bu ifadeleri aktarın, ardından bu barbar Türkler’in Londra limanlarına ulaşan baharattan ipeğe, yiyecekten halıya güzel bulduğunuz her şeyi satın alın. Hatta ve hatta devlet adamlarından aristokrat kesime Türklerin kıyafetlerini taklit ederek giyinin... Düşündürücü...

Akman’a göre sofistike olmanın getirisi olan Müslüman gibi giyinmek ve zevkli olduğunuzu göstermek için Türk eşyası satın almak, dininden ötürü geri-öteki diye nitelendirdiğiniz ve sapkın ilan ettiğiniz kişileri örnek almak, onlar gibi görünmeye engel değildir. Sanırım haksız değil... (B. Akman 2017: 145-170).

Genel olarak bir tehlike olarak görülmeye devam eden Türkler için, edebi eserler ya da şiirler elzem kaynak olmuştur. Bazı şiirlerde ise küçük görmeler abartılarla devam eder:

“Asya’nın korkunç sürüleri” Türkler’dir. Onlar, resimleri yırtarlar. Heykelleri kırarlar. Hatta kitapları yakarlar. Girdikleri kutsal yerleri tahrip ettikleri ve oraları kirlettikleri dilden dile dolaşır. Kısaca onlar kültür yıkan bir ırktır” (O.B. Kula 1997: 358).

Herder’e göre Türklerin Osmanlısı despotizm içeren bir ülkedir. Ve Türklerin Avrupa’da yeri yoktur. Ona göre de Türkler, sanat eserlerine saygı duymaz yıkıp yok ederler. Bu Asyalı barbarlar, Avrupa’da bulunsalar da barbarlıklarından ödün vermezler (O.B. Kula 1997: 77-102).

Luther, Tevrat’ın “Danyal”ında ismi geçen “küçük boynuz” u Türkler olarak yorumlar. İncilde bahsi geçen “Gog ve Megog yani Yecüc ve Mecüc” de tam kendileridir. Hatta Türk padişahıdır. Onlar, Tanrı’nın kırbaçlayan, şeytanın da uşağıdır. Yahudilere benzetilen Türk ırkı, inanç ve

dinsizlikte onları bile geçmiştir. Hatta Almanların sık söyledikleri “Türk vaazi-Turkenpredigt”, Türklerin ilerleyişini durduracağı inancıyla söyleyip durmuştur (O.B. Kula 2011: 27-32).

Yazın- Edebiyat türünde Türkler ve İslamiyet sıklıkla işlenmektedir. Bunlar içerisinde özellikle birçoğunun severek okuduğu ve klasikleşen Dante'nin “İlahi Komedyası” aslında arkasında yatan anlamıyla, Dante'yi sevenleri bir kez daha düşündürcektir.

Özellikle günümüze yakın dönemlerde de başlayan bir tartışmaya göre, Dante'nin İlahi Komedyası İslam'da geçen “Miraç” teması üzerinden yararlanmış ve yazımında bundan esinlenmiştir. Kimine göre, Miraç'a karşı bir Hristiyan yanlılığı göstermektedir. Dante hikayesinde, Hz. Muhammed'i ve dolayısıyla İslamiyet'i miraç üzerinden sözde damgalamaya çalışmıştır. Özellikle hikâyenin “cehennem” kısmında, İslam peygamberini cehennemden en alt katında ve en kötü yerlerinden birinde bulmaktayız. Hz. Muhammed burada sözde en kötü işkencelere maruz kalmaktadır (U. Kömeçoğlu 2002: 33-50 ; R. Irwin 2008:48).

Bu arada sadece İslami karakterler değil, İslam sultanları da yerden yere vurulur. John Milton'ın eseri olan “Kayıp Cennet” te, doğuyu şeytani betimlemelere yakıştıran bölümler söz konusudur. Özellikle sultan, okura şeytan olarak sunulmakta ve İsa'ya karşı gelmektedir (Ö. Kumrular 2005: 78 ; C. Alkan 2015: 60).

Edebi eserlerde Doğu imgeleri asıl despotizmin sınırlarını zorlamaktadır. Elbette bunlar gerçekten çok uzak ve ön yargılı betimlemelerdir. Kendi kişiliklerinin korkularının birer yansımalarıdır.

Yazın veya edebi eser örnekleri dışında gösteri dünyasında- müzik, tiyatro veya operada da-oryantalist imgelere sıklıkla yer verilir. On yedinci yüzyıl sonu ve on sekizinci yüzyılda Türklerin Avrupa'da yer bulduğu alanlardan tiyatro ve opera konuları da incelenmeye değerdir. Bu bağlamda, doğu hikâyeleri, doğu hükümdarları ve sultanlarının hayatları ile ilgili çeşitli betimlemelere tanıklık edilecektir. Özellikle opera eserlerinin başrollerinde Kanuni Sultan Süleyman'a ve Fatih'e sıklıkla rastlanılır. Özellikle Kanuni'nin hükümdarlık serüvenleri ve yine ağırlıklı olarak Hürrem Sultan konuları özellikle barok operalarına konu olurlar. Tabii entrika ve aşk içerikli oyunlar izleyiciyi kendine çeker (F. Keyman 1996: 7-24 ; E.R. Meyer ve V. Günay 2002: 183-192).

Böylelikle işin içerisine aşk, entrika dâhil olunca da, tiyatro veya operada rağbet elbette ki harem üzerine anlatılanlar olacaktır. Bu cazibeli mekân seyirciyi oldukça etkileyecek ve bundan bıkmayacaktır. Tarihsel konulara örnek olarak Johann W. Franck’in “Cara Mustapha” eseri ve Viyana kuşatması da önem kazanmıştır. Bununla birlikte çevirileri yapılan Arabian Nights ve Petis de la Croix’ın Turkish Tales ile Persian Tales’i de ilgi çekenler arasındadır.

Müzik konusuna gelince, 18. Yüzyılda Avrupa müziğinde tesiri en çok Yeniçeri ya da mehter bandoları gösterir (E.R. Meyer (Çev. E.S.Genç) 2012: 147-165). Türk ve İslam ezgilerinin müzikte Avrupa bestecilerine kadar etki ettikleri bilinmekle birlikte, bu konuda ünlü isimlerden Mozart, Beethoven, Haynd gibi isimlere rastlanılmaktadır. Örneğin Mozart’ın ünlü “Saraydan Kız Kaçırma” eserinde bir Osmanlı paşasını kaba ve cahil görebilmek mümkündür. Haydn ise “Beklenmedik karşılaşma” eserinde Türkleri kazığa oturtuyor ya da şişe takıyordur (O.B Kula 2011: 44-152).

Şu gerçek unutulmamalıdır; Oryantalizm ya da Turqueire, Avrupalılar tarafından en yoğun olarak resim sanat dalında kendini göstermektedir. Hatta Oryantalizm her şeyden önce bir Fransız resim akımı kabul edilir. Oryantalist resimler önceleri “Bin Bir Gece Masalları” örneğindeki gibi tamamı ile hayal ürünü ağırlığındayken, doğu seferleri ile daha gerçekçi gözlemler yapanların sayısı artıyor ve manzaralar, giyim-kuşamlar, gündelik sahneler betimleniyordur (I. Özdal 2013: 61-73).

Osmanlı ve Türk dünyası da, bahsi geçtiği üzere en fazla resimlerle konu olmuştur. Elbette yine harem, başroldedir. Ayrıca Türk kadın ve erkeklerin giyimleriyle poz verme yarışına giren Avrupalıların varlığı da bilinmektedir (H. Williams 2015: 53). Avrupa resim sanatına konu olan harem, hamam gibi temaların bireysel gerçek gözleme dayanmadığından bahsedilmelidir. Zaten Müslüman kadınlar asla modellik yapmazlar. Sanatçılar, bunun çözümünü kendi stüdyolarında Fransız modellerini kullanarak bulmuşlardır. Hatta doğuya seyahat bile etmemiş sanatçı Ingres “Türk Hamamı” resminde, Lady Montagu’nun 18. yüzyılda gittiği bir hamama dair anlattıklarına dayanarak hayal gücünü kullanmıştır. Mısır’a hiç ayak basmadan kendi yarattığı temalarla resimlerini yapan Fransız Gros da, yüz ve kostümlerde hayal gücünden faydalanır (U. Kömeçoğlu 2002: 33-50).

Ağırlıkla 13. Yüzyıllarda başlayan Avrupa resmindeki Türk modası etkisiyle, tabloları pahalı Türk halıları resmedilmektedir. Ki şüphesiz bunların da en önemlileri “Lotto” tipi denilen Uşak halılarıdır (G. Yılmaz 2009 ; C. Alkan 2015:81) (R.6).

R.6: “Meryem ve Çocuk İsa Azizlerle”, 1521, Santa Spirito Kilisesi
(N.Perdahcı 2010: 306-322).

Rönesans’ın önde gelen isimlerinden Mantegna, kimilerine göre yapıtlarında Türkler’e yer veren bilinen ilk ressamdır. Bellini ile akraba olan sanatçının resimlerinde, dolayısıyla temalar birbirine benzer: sakallı ve bıyıklı... (B. Alaslan 2005: 129-162).

Fatih döneminin ünlü ressamı olan Gentile Bellini öyle sevilmiş olmalı ki, “Vaftizci Yahya” eserinde, sanatçının kolay çalışması ve eserin gerçekçi olması için bizzat padişah tarafından Bellini’ye sözde yeni kesilen insan kafaları ya da kelleler armağan ettiği dahi söylenilmektedir (J. F. Solnon 2013: 65) (R.7).

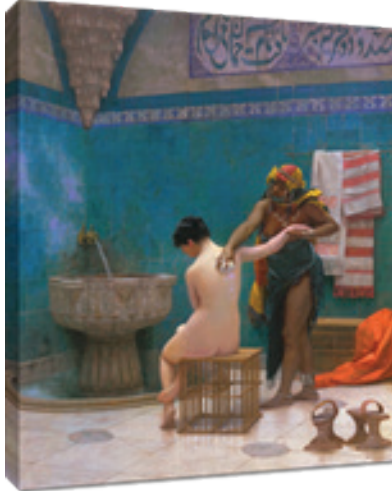

R.7: Bellini, “Vaftizci Yahya Başı”, (Erişim Tarihi: 25.11.2022 [https://en.wikipedia.org/wiki/The_Head_of_St_John_the_Baptist_\(painting\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Head_of_St_John_the_Baptist_(painting)))

Bilindiği üzere, oryantalist resmin ağırlıklı teması yine “çıplaklık-erotizm” içermektedir. Bahsi geçen hamam sahneleri, doğunun dişiliğini simgeler. Bir Ingres’ın ya da Gerome’un çıplak temalı resimleri, Türk minyatür sanatçısı Abdullah Buhari’nin “Yıkanan kadın” isimli eseriyle elbette ki hiç bağdaşmaz (G. Güçsav 2012: 10) (R.8-10).

R.8: Buhari’den farklı olarak Ingres ve “Türk Hamamı”
(G. Güçsav 2012: 10).

R.9: Gerome ve “Banyo/Hamam sahnesi”. (G. Güçsav 2012: 10).

R.10: Ingres ve “Odalık tasviri”.

(Erişim Tarihi 25.11.202 <https://www.amazon.com/-/es/grande-odalisque-Jean-Auguste-Dominique-Ingres-impresi%C3%B3n/dp/B0737L6D76>)

Sanat tarihi alanında özellikle resim üzerinde “oryantalist çalışmalar ve ikonografik çözümlenmeleri” ile önem kazanan isimlerin başında Linda Nochlin gelmektedir. Bu çalışma da, bir sanat tarihçisi gözüyle yapıldığı için Nochlin’in yaklaşımları, görüleri bizler için değerlidir. Nochlin’e göre, bu üslupta yapılmış olan çalışmalar “gerçek midir, hayal ürünü müdür” ya da “gerçekse kimin gerçeği” dir. şeklindeki sorular olmadan, bu üslup tam olarak çözümlenemez. Örneğin kendi verdiği Jean-Léon Gérôme’un “Yılan Oynatıcısı” resmi üzerinden yapıtı değerlendirirken; doğunun artık doğallaşmış ve içselleştirilmiş çıplaklık algısını kolonyal düzenin birer göstergesi olarak ifade etmiştir (R.11) (Z. Coşkun 2019: 215-47).

R.11: Gerome ve “Yılan Oynatıcısı” (Z. Coşkun 2019: 215-47)

Nochlin genel açıklamalarından birinde şunları ifade eder; fiziksel olarak resimde yer almayan Batılı, aslında duyuşsal olarak resim içerisinde. Çünkü resimlerde doğu, batılının bakış açısıyla resmedilir. Savaş temaları çoğunlukla vahşet derecesinde sahneler içerirken, en çok resmedilen erotik temalar da yine batılının özellikle kadını “köle-esir-odalık- harem mahkûmu” şeklinde görüp bir yandan acıma, öte yandan kendi görsel hazzını tatmin etmek için seçilen temalardır. Ayrıca, örneklerine devam eder ve Gerome’un “Köle Pazarı” resminin, Paris Salon sahnelerine kabul edilip büyük beğeni toplamasından (1867), Manet’nin “Operada Balo” resminin ise 1874 Paris Salonuna giremeyip reddedilmesinden dem vurarak, Avrupalının bu erotizm merakını bir başka şekilde vurgular. (R.12 ve 13) (Coşkun ve L. Nochlin 1989: 125).

R.12: Gerome ve “Köle veya esir pazarı” R.13: Manet ve “Operada Balo”

19. yüzyıl sonları-20. yy. başlarına gelindiğinde artık Avrupalının gözündeki “hasta adam” olgusu belirginleşirken, Türklere nefretle karışık bir alay ifadeleri başlamış ve resimler de bundan nasiplenmişlerdir. Bu doğrultuda Avrupa haritaları düzenlenmiş ve buralardan bir örnekte; Osmanlı toprakları ve özellikle Anadolu bölgesi “uzanarak nargile içen biri” olarak karikatürize edilmiştir. Bir diğer temada da, bir “Türk subayı” da karikatürize edilmiş haliyle görülmektedir. Seçilen karikatürler döneme ışık tutmakta, Osmanlı Devleti’ne karşı yapılan eleştirileri net bir şekilde açıklamaktadır (Alkan 2015 ve Savaş 2019: 373) (Savaş, 2019). (R. 14)

R.14: Vandock tarafından bir Türk Subay karikatürü,1905.
(Erişim Tarihi 25.11.2022 [https://sk.pinterest.com/pin/856387685368977629/?amp_client_id=CLIENT_ID\(&mweb_unauth_id={{default.session}}&simplified=true\)](https://sk.pinterest.com/pin/856387685368977629/?amp_client_id=CLIENT_ID(&mweb_unauth_id={{default.session}}&simplified=true)))

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Birbirlerine girift iki yakın kavram “Oryantalizm ve Turquerie” üzerine kurgulanan bu çalışma, çeşitli düşünürlerin, edebiyatçıların ya da sanatsal eserlerin üzerinden örnekler verilerek, kavramsal anlamda ortak bir kurgusal düzleme oturtulmaya çalışılmıştır.

Aslında batılıların doğuluları tanımladıkları ya da anlattıkları bu iki ögeye, sadece bir sanat tarihçisi perspektifiyle bakılsaydı, bu denli net ve derinlemesine incelenmiş olmayabilirdi. Çünkü kimimiz Oryantalizmi veya Türk etkisini anlatırken ağırlıklı olarak eser örnekleri üzerinden ikonografik çözümler yapmaya çalışırız, derinlere çok inmeyiz (İstisnalar olabilir). İlk etapta, şahsen bu konular üzerine eser örneklerini incelemeyi düşünerek bu araştırmaya başlamış olsam da tabii ki bunun için, öncelikle oryantalizm başta olmak üzere, batı ve doğu karşılaştırmaları yapan kaynakları da incelemem gerekti. İşte, bu noktada çalışma farklı bir boyut ve farklı bir kurgusal alana yoğunlaşmam gerekliliğini ortaya koydu.

Akademide, tanımlamalar ardından, eser örneklerine geçerek analiz etmeye çalıştığımız Avrupa’yı saran hayranlık Turquerie ve doğuya hayran

kalarak onu eserlerine yansıtan batılılar olarak anlattığımız Oryantalizm, bizlerin de değerlendirmelerinde bir takım eksikliklerin olduğunu gösterdi. En azından benim için. Bu detaylı çalışma, “hayranlık” olarak tabir ettiğimiz ifadenin değişimine ve yerine farklı düşüncelerin oluşmasına sebep oldu. Zihinlerde şu soruları bırakarak; Avrupa gerçekten bize hayran mıydı? Biz, yani onlara göre “ötekiler” ya da “doğulular” Avrupa sanatına merak ve ilgiden dolayı mı bu araştırmalara konu olmuştuk?

Çoğunluk doğuya olan merak ve ilginin yansıması olan oryantalizm tarzı çalışmalar, ya da Avrupa’yı bir dönem derinden etkileyen bir hayranlık olan Turquerie, başlı başına tanımlamalar ve görsel anlatımlar olarak kitaplarımızda ağırlık bulmuyor mu? Ancak detaylı ve satır aralarının analiz edilerek okunması ve daha derin, daha analitik araştırmalara girişmek, ifade ettiğim gibi, bizleri de daha derin düşünmemiz gerektiği gerçeğini açıkça ortaya koymuştur. Sanat tarihi üzerine araştırma yapan Linda Nochlin’in de dediği gibi, “bu üslupta yapılmış olan çalışmalar “gerçek midir, hayal ürünü müdür” ya da “gerçekse kimin gerçeğidir? şeklindeki sorular olmadan, bu üslup tam olarak analiz edilip herhangi bir sonuca ulaşılamaz. Yani sadece resimlerde görüleni ikonografik olarak çözümlmek yetersiz kalır.

Bu doğrultuda, Avrupa’nın doğu üzerine tüm düşünceleri; edebiyattan felsefeye, tiyatrodan operaya ve resme kadar çeşitli alanlardaki yazılmış eserler üzerinden okunup değerlendirilmiş ve çalışmanın orijini bu metodoloji üzerine şekillendirilerek ve sadece resimle sınırlı kalınmadan tamamlanmaya çalışılmıştır.

Yapılan çalışmalar neticesinde, kimi zaman şaşkınlık uyandıran kelimelere, cümlelere rastladık. Şu da yadsınamaz bir gerçektir ki; Avrupalı hiçbir zaman bizi sevmedi sevmiyor, sevmeyecekte. Ancak, onların tabiriyle bu kadar kaba, alçak, berbat, kötü, lanetlenmiş bir doğulu teması da çok ağır ve kabullenilmesi imkânsız bir yanılsamadan ibarettir.

Elbet doğu üzerine olumlu çalışmaları, yazıları olan Avrupalı araştırmacılar da yok değildir. Ama burada, *bilinçli olarak olumsuz düşüncelere bürünen ve Osmanlı ile Türk dünyasını olumsuz tanımlayanlar seçilmiştir*. Bizlerin de, tekrardan gözünü açmak gerektiği inancıyla.

Anlaşılmıştır ki, çoğumuzun severek okuduğu Shakespeare ya da Dante’ler, dinlediğimiz önemli besteciler ve Avrupalı oryantalist ressam-

lar, eserlerinin satır aralarında neler saklamışlar. “Turquerie” yi anlatan o koca kitaplar “Avrupa’yı saran hayranlık, Avrupa’yı etkileyen Türk Modası” sadece buzdağının bir yüzünü ortaya koymuş. Özellikle resim çalışmalarında, artık bir Ingres’den ya da Gerome veya Delacroix’dan bahsederken, yalnızca resimleri ikonografik olarak çözümlenmekle kalmayacak, buzdağının öteki yüzünün de unutulmayacağı şüphe götürmez bir gerçek olarak yerini alacaktır.

Sözde barbar ve alçak Türkler olarak, bizler de Avrupalıların eserlerini yanlı olarak mı değerlendirelim? Ezelden beri bitmeyen batı-doğu ilişkilerinde, özellikle dinsel çatışmalar eşliğinde yapılan sataşmalar bitmezken, onların da yaptıkları “çıplak temalı” çalışmaları tüm sanatsal ve estetik algılarımızdan sıyrılarak “müstehcen” olarak mı yorumlayalım?

Elbette bizler, sanata ve üretime saygı duyarız ve derin bir bilimsel algıyla değerlendiririz. Bizler onları inanışlarından ötürü “farklı” yansıtamayız. Dünya sanat tarihine katkısı olan isimleri küçümsemek, tarihsel geleneklerimize, bilimsel bilgi ve birikimlerimizle bağdaşmayacaktır da. Çünkü bu çıkar çatışmalarının günümüze kadar devam ettiğini analiz etsek de, gerçekleri bilecek ancak yapmamız gerekeni yine aynı kararlılıkla yapmaya devam edeceğiz, akademik etik ve akademik geleneğe sahip bir kültürden gelmiş olmamız da bunu gerektirmektedir. Son olarak şöyle ifade edelim; bir sanat eseri, yalnızca duygularla hareket edilerek değil, nesnel parametreler de kullanılarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKLAR

Akman, Beyazıt (2017). *Kayıp Tarihin İzinde, Fatih'ten Shakespeare'e Doğu-Batı*, İstanbul: Kopernik Yayın.

Alarslan, Burcu (2005). "Türk İmajının Görsel Yansımaları", *Dünyada Türk İmgesi*, Ed. Ö.Kumrular, İstanbul: Kitap Yayınevi, s.129-162.

Alkan, Cenan (2015). *Oryantalizm: Coğrafi Ayrımdan Söylemsel Ayrışmaya Türk Düşünce Hayatı Örneği*, Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Yüksek Lisan Tezi, İstanbul Temmuz.

Avcıoğlu, Nebahat (2014). *Turquerie ve Temsil Politikası, 1728-1876*, İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Bilici, İbrahim E. (2011). "Oryantalist Seyahatnamelerde Türk İmgesi Üzerine Bir İnceleme: Alexander William Kinglake'in Seyahatnamesi Eothen Örneği.", *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi 2*, s. 1-21.

Bulut, Yücel (2014). *Oryantalizmin Kısa Tarihi*, İstanbul: Küre Yayınları.

Coşkun, Zeki (2019). "Oryantalizm, Edward Said ve Sanat Tarihinde Değişimler", *SSAD Dergisi 3/2* İstanbul, s. 215-247.

Çiğdem, Ahmet (1997). *Aydınlanma Düşüncesi*, İstanbul: İletişim Yayınları.

Dalvimart, Octavian (2012). *Osmanlı Kostümleri*, Çev.A. Berktaş, İstanbul: T.İş B. Yayınları.

Farthing, Stephen (2012). *Sanatın Tüm Öyküsü*, Çev.G. Aldoğan-F.C.Çulcu, İstanbul: Hayalperest Yayınları.

Fontana, Josep (2003). *Çarpıtılmış Geçmişe Ayna*, Çev. N. Elhüseyni,, İstanbul: Literatür Yayınları.

Germaner, Semra, İnankur, Zeynep (2002). *Oryantalistlerin İstanbul'u*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Güçsav, Gonca (2012). *Odalık: Görünmeyi Sergilemek*, Çev. E. Yılmaz, İstanbul: YKY.

Güngör, Memduha C. “18. Yüzyıl Avrupa Porselenlerinde Osmanlı Figürleri”, *İdil* 69, s.769–778.

Hentsch, Thierry (2008). *Hayali Doğu*, Çev. A. Bora, İstanbul: Metis Yayınları.

İnankur, Zeynep (1997). “Turquerie”, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*, C.3, İstanbul, s. 1389.

“Ingres” (Erişim Tarihi 25-11-2022 <https://www.amazon.com/-/es/grande-odalisque-Jean-Auguste-Dominique-Ingres-impresi%C3%B3n/dp/B0737L6D76>)

Jaubert, Probe A. (1996). *Voyage en Armenie et en Perse*.

Keyman, Fuat (1996). “Oryantalizm Hegemonya ve Kültürel Fark”, *Dünya Nasıl “Dünya” Oldu*, İstanbul: İletişim Yayınları, s. 7-24.

“Kızlarağası”, (Erişim Tarihi 25.11.2022 <https://tr.travelogues.gr/collection.php?view=93>).

Kömeçoğlu, Uğur (2002). “Oryantalizm, Belirsizlik, Tahayyül, 11 Eylül”, *Doğu Batı Üç Aylık Düşünce Dergisi*, *Oryantalizm-II* 20/4, Ankara, s. 33-50.

Kumrular, Özlem (2005). *Dünyada Türk İmgesi*, İstanbul: Kitap Yayınevi.

Kula, Onur B. (1997). *Alman Kültüründe Türk İmgesi*, Cilt 3, Ankara.

Kula, Onur B. (2010). *Batı Felsefesinde Oryantalizm ve Türk İmgesi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kula, Onur B., (2011). *Batı Edebiyatında Oryantalizm*, Cilt I, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,

Le Gouz, La Boullaye (1994). *Les Voyages et Observations Dusieur de La Boutlaye*, Paris.

Makzume, Erol (2016). “18. Yüzyılda Avrupa’da Türk Modası : “Turquerie”. (Erişim Tarihi 25.11.2022 <http://www.erolmakzume.com/wp/?p=3118>)

Meyer,Eve R., Günay, Vehbi. (2002). “Avrupa Sahne Sanatlarında Türk İmajı”, *Erdem*, 14/40, s. 183-192.

Meyer,Eve R. (2012). “Türk Modası Ve On Sekizinci Yüzyıl Müziği”, *Tarih*, Çev. E.S. Genç, 56/2, İstanbul, s.147-165.

Michon, M.L’Abbe (1853). *Voyage religitux en Orient*, Paris.

Nochlin, Linda (1989). “The Imaginary Orient”, *The Politics of Vision: Essays on Nineteenth-Century Art and Society*, New York: Harper&Row.

Özdal, Işık (2013). “Oryantalizm, Görsel İzler ve Günümüz Fotoğraf Sanatı”, *Yedi: Sanat Tasarım ve Bilim Dergisi*, 9, s.61-73.

Perdahcı, Nurcan (2010). “Rönesans Resim Sanatında Lorenzo Lotto Ve Uşak Halıları”, *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* Aralık, 12/2, s.306-322.

Said, Edward (2013). *Şarkiyatçılık Batı’nın Şark Anlayışları*, Çev.B.Ülner, İstanbul: Metis.

“Saint Louis Art Museum”, Erişim Tarihi 25-11-2022 <https://www.slam.org/collection/objects/35447/> ()

Savaş , Merve (2019). “Karikatürlerle Oryantalizm Avrupa’nın Türk ve Türkiye Algısı” Necmettin Alkan”, *Tarih Kritik* 5/2, İstanbul: Selis Yayınları, s.373.

Servantie, Alain (2005). “Batılıların Gözünde Türk İmajının Geçirdiği Değişimler- Cehennem Teolojisinden Demokrasi Derslerine”, *Dünyada Türk İmgesi* , Ed.Ö. Kumrular, İstanbul: Kitap Yayınevi, s. 27-85.

Solnon, Jean F. (2013). *Sarı ve İstanbul*, Çev. A. Berktaş, İstanbul: Doğan Kitap.

Türkmen, Sabri (2018). “Oryantalizmin Doğu Algısı”, *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* Güz, 9/2, s.151-170.

Williams, Haynd (2015). *18. Yüzyılda Avrupa’da Türk Modası TURQUERIE*, Çev.N. Elhüseyni, İstanbul: YKY.

Yılmaz, Gülgün (2009). *Tezgahtan Tuvale*, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Web Adresleri:

Erişim Tarihi 25-11. 2022

[https://en.wikipedia.org/wiki/The_Head_of_St_John_the_Baptist_\(painting\)](https://en.wikipedia.org/wiki/The_Head_of_St_John_the_Baptist_(painting))

Erişim Tarihi 25-11. 2022

[https://sk.pinterest.com/pin/856387685368977629/?amp_client_id=CLIENT_ID\(&mweb_unauth_id={{default.session}}&simplified=true](https://sk.pinterest.com/pin/856387685368977629/?amp_client_id=CLIENT_ID(&mweb_unauth_id={{default.session}}&simplified=true)